

İlyas TEKİN

Eğitimci/Yazar (E.Milli Eğt.Md)

GİRİŞ: 23 Nisan-02 Mayıs tarihlerinde **Özbekistan** ve **Kazakistan**'ı ziyaret ettik.

Türkistan¹, hem **Orta Asya** diye bilinen bölgenin adı ve hem de **Kazakistan**'da bir şehirdir.

Başta **Oğuz Kağan** olmak üzere **Alparslan** ve **Timur**'un yetiştiği/yaşadığı **Orta Asya**, dar anlamıyla geçmişte **Sovyetler Birliği**'nin egemenliği altında kalan 5 ülkenin bulunduğu bölgeye denir. Bunlar, **Kazakistan**, **Özbekistan**, **Kırgızistan**, **Türkmenistan** ve **Tacikistan**'dır.

Geniş anlamda, **Afganistan** ve **Pakistan**'ın kuzeyi, **Çin**'in batısı (Doğu Türkistan), **Moğolistan** ve **Rusya**'nın bir kısmı ile **kuzeydoğu İran**'ı içine alan bölgeye denir. **Asya**'nın dünya okyanuslarından uzak iç kesimi için kullanılır. Bölgenin denizlere kapalı olması başlıca özelliğidir. Bu bölge **Türk Milleti**'nin ana yurtdur. Devletlerin adı farklı olsa da milletin adı **Türk Milleti**'dir.

Bazı arkadaşlarımızın deyimiyle bu ziyaretlerden çok yazı çıkar. İnşallah çıkacaktır. Ama bu yazımızda genel bir değerlendirme yapacağız.

a) Özbekistan ve Kazakistan:

Özbekistan: Nüfusu: 38 milyon, yüzölçümü: 448.978 km.² 12 il var, başkenti **Taşkent**'tir.

Kazakistan: Nüfusu: 20 milyon kadar, yüz ölçümü, 2.724.900 km².

Nüfusu 50 binin üzerine olan 30 kadar şehir var, Başkenti: **Astana**, en büyük şehir. **Almatı**.

21

Türkistan-Orta Asya bölgesi, özellikle **Özbekistan-Kazakistan**, İslâm kültür ve medeniyeti açısından çok önemlidir. **Mâverâünnehir**, **Hârizm**, **Hive** ve **Fergana** bölgelerinin mühim bir kısmı ile **Buhara**, **Semerkant**, **Taşkent**, **Türkistan** (şehri), **Nesef**, **Tirmiz** ve **Ürgenç** gibi tarihî şehirler ve diğerleri, çok değerli bir İslâm kültür mirasına ev sahipliği yapmıştır.

b) Her alanda otorite sayılan âlimler:

Çeşitli dönemlerde kurulan medrese, kütüphane ve rasathanelerin yanı sıra gerek dinî ilimler ve gerekse fen ve tabiat bilimleri alanında yetişen âlimlerle bölge, dünyanın sayılı ilim merkezlerinden biridir. Maddî-manevî bakımdan verimli, kıymetli topraklar! Her taraf dümdüz ova. Yaz erken başlıyor, Nisan'da bile hava çok sıcaktı. İslâm'la müşerref olduktan sonra kısa zamanda dünya çapında ne büyük âlimler ve Allah (cc) dostları yetişmiş. Gerçekten ziyarete değer çok önemli yerler.

O bölgede sadece dinî ilimlerde (tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf) değil, fen, matematik, tabiat, felsefe, tıp, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat gibi her alanda çok iyi yetişmiş otorite sayılan, ilimlerde başlı başına ekol oluşturmuş, eserleri temel başvuru kitabı haline gelmiş çok sayıda âlim/bilgin bulunmaktadır. Dinî ve dünyevi bilimlerin zirve yaptığı devirler. İkisi beraber ilerleyince mükemmel oluyor. Biri eksik olursa, topal kalıyor.

c) Bölgede yetişen ünlü âlimler:

Kur'an-ı Kerîm'den sonra en sahih kaynak kabul edilen ve 6 hadis kitabı denilen “**Kütüb-i sitte**”den ilk 4'ünün yazarı bu bölgeden ve Türk'tür. Hele ilk ikisi olan **Buhârî** ile **Müslim**'de geçen hadisi şeriflere “**müttefekun aleyh**” (ittifak edilmiş) denir.

1- **MUHAMMED B. İSMÂİL BUHÂRÎ**. “**el-Câmiu's-sahîh**” adlı eseriyle tanınan büyük muhaddis.

2- **MÜSLİM**. “**el-Câmiu's-sahîh**” adlı eseriy-le tanınan büyük muhaddis.

3- **EBÛ İSÂ ET-TİRMİZÎ**. “**el-Câmiu's-sahîh**” adlı eserin müellifi büyük muhaddis.

4- **EBÛ ABDURRAHMAN EN-NESEÎ**. **Kütüb-i sitte**'den “**es-Sünen**” adlı eserin müellifi.

5- **İMAM MÂTÜRÎDÎ**. Çok önemli kelâm, tefsir ve fıkıh âlimi.

6- **İBN SÎNÂ**. **Buhâra** yakınlarında doğan, İslâm'ın altın çağı döneminin en önemli bilgini, hekimi, astronomu, düşünür/filozofu ve yazar; Avrupa'da okullarda asırlarca okutulan, meşhur “**el-Kanun fit-tıp**” (tıbbın kanunu) adlı eserin yazarı, büyük hekim.

7- **MUHAMMED BİN MUSA EL-HÂRİZMÎ**. İslâm dünyasında cebir ilminin kurucusu kabul edilen “**algoritma**” kavramının temellerini atan matematikçi, astronom ve coğrafyacı.

8- **FÂRÂBÎ**. İslâm'ın altın çağında yaşayan **Türkistan**'lı mantık, felsefe ve müzik konularında derin çalışmalar yapan “**Muallimi Sâni**” (ikinci öğretmen) olarak tanınan ünlü filozof.

9- **BÎRÛNÎ**. **Harezmi** bölgesinde doğan, **Astronomi, matematik, fizik, tıp, coğrafya, tarih** ve dinler tarihi başta olmak üzere çeşitli alanlarda önemli eserler veren, dünyanın döndüğünü ve yarıçapını hesaplayan,

UNESCO tarafından “**evrensel deha**” olarak anılan Türk-İslâm ve dünya tarihinin en tanınmış ilim adamlarından biri.

10- **ULUĞ BEY**. **Semerkant**'ta yaşayan, **Timur hükümdarı** ve **astronomdur**. Kendi adına kurduğu rasathanede gerçekleştirilen gözlemlerin sonuçlarının toplandığı, dönemin en hassas yıldız kataloğu olan eseri: “**Zîc-i Uluğ Bey**”i hazırlayan bilim adamı.

11- **ALÎ KUŞÇU**. **Semerkant**'ta yetişmiş, **Uluğ Bey**'in öğrencisi ünlü astronom ve matematikçi. Daha sonra **İstanbul**'a gelerek **Fatih Sultan Mehmed** döneminde bilimsel çalışmalara katkı sağlayan bilim adamı.

12- **KAŞGARLI MAHMUD**. Çin sınırları içinde (**Doğu Türkistan** bölgesinde) kalan **Kaşgar**'da doğan, Türk dilinin ilk sözlüğü ve ansiklopedisi olan “**Dîvânü Lügât-it-Türk**”ü yazarak Türk dil ve kültürü üzerine ilk bilimsel çalışma yapan bilim adamı.

13- **YUSUF HÂS HÂCİB**. **Kırgızistan** bölgesinde **Balasagun**'lu ve mutluluk veren bilgi anlamına gelen “**Kutadgu Bilig**”in yazarı.

14- **YÛSUF HEMEDÂNÎ**. **Hoca Ahmed Yesevî** ile **Abdülhâlik Gucdüvânî** (ks) hazretlerinin hocası, mürşidi, altın silsile halkasının önemli velilerinden.

15- **HOCA AHMED YESEVÎ**. **Orta Asya Türkleri**'nin dinî-tasavvufî hayatında geniş tesirler bırakan ve “**pîr-i Türkistan**” diye anılan mutasavvıf-şair, **Yeseviyye** tarikatının kurucusu.

16- **ABDÜLHÂLİK GUCDÜVÂNÎ**. **Orta Asya** sûfiliğinin gelişmesinde büyük rol oynayan **Hâcegân** silsilesinin kurucusu. Babası, **İmam Mâlik** neslinden, **zâhirî** ve **bâtınî** ilimlere vâkıf bir âlim olan **Malatya**'lı **Abdülcemil İmam**'dır ve **Buhara**'ya göç etmiştir. Altın silsileden büyük veli.

17- **EMÎR KÛLÂL**. Nakşibendiyye tarikatının kurucusu **Bahâeddin Nakşibend**'in mürşidi.

18- **BAHÂEDDİN NAKŞİBEND**. Altın silsileden **Buhâra**'lı büyük veli, Nakşibendiyye tarikatının kurucusu.

19- **MUHAMMED BİN İBRAHİM KELÂBÂZÎ**. Tasavvufun temel kaynaklarından olan “**et-Ta'arruf**” adlı eseriyle tanınan mutasavvıf, fıkıh ve hadis âlimi.

20- **EBÛ BEKİR EL-KELÂBÂZÎ**. 10. yüzyıl-da **Mâverâunnehir** bölgesinde, **Buhâra**'da yaşamış, Hanefî fakihi, muhaddis ve mutasavvıf.

21- **MAHMUD FAĞNEVÎ**. Nakşibendiyye tarikatının Hâcegân silsilesinde yer alan bir mutasavvıf.

22- **MUHAMMED BABA SEMMÂSÎ**. Altın silsileden mutasavvıf ve Hâcegân tarikatı şeyhi.

23- **ALÂEDDİN ATTÂR**. **Buhâra**'da yetişen büyük **Nakşibendî** âlimi ve müşşidi, **Bahâeddin Nakşibend**'in halifelerinden biri.

24- **ÂRİF-İ DİKGERÂNÎ**. **Buhâra**'da yetişen velilerden.

25- **MUHAMMED PARSA**. **Bahâeddin Nakşibend**'in önde gelen halifelerinden biri.

26- **YA'KÛB-i ÇERHÎ**. Nakşibendî tarikatının önde gelen mutasavvıflarından ve "Silsile-i Aliye"den.

27- **HÂCE UBEYDULLAH AHRAR**. Nakşibendî silsilesinden **Taşkent**'li büyük mutasavvıf

28- **EMÎR AHMED BUHARÎ**. **İstanbul**'da ilk **Nakşibendî** tekkesini kuran **Buhâra**'lı mutasavvıf, **Mahmud Fagnevî**'nin torunu.

29- **EMÎR PÂDİŞAH**. **Horasan**'da doğup **Buhâra**'da yetişmiş Osmanlı döneminde yaşamış, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi birçok alanda eserler vermiş önemli bir İslâm âlimi ve mutasavvıf.

30- **HAKÎM ET-TİRMİZÎ**. Velilik konusundaki görüşleriyle tanınan **Tirmiz**'li sûfî.

31- **NECMEDDİN KÜBRÂ**. **Hârizm**'in **Hive** şehrinde doğan önemli bir mutasavvıf.

32- **ARİF-İ RİVGERÎ**. **Gucdûvân-Buhâra**'lı Hâcegân silsilesine mensup mutasavvıf.

33- **ALÎ RÂMİTENÎ**. **Buhâra**'lı Hâcegân silsilesine mensup mutasavvıf. ▼

34- **EMÎR SULTAN**. **Buhâra**'da doğan meşhur sûfî, **Yıldırım Bayezid**'in damadı.

35- **ÖMER EN-NESEFÎ**. **Ehlisünnet**'in **Mâtürîdiyye** mezhebinin **kelâm/itikâd** alanındaki görüşlerini derli toplu ve öğretici bir şekilde sunan, başta **Sa'deddîn et-Teftâzânî** olmak üzere pek çok âlim tarafından şerh edilen, asırlar boyunca medreselerde okutulan, en çok şöhret bulan eseri "**Akâidü'n-Nesefî**"nin yazarı. Başka da var.

36- **TEFTÂZÂNÎ**. Çok yönlü bir âlim. Tefsir, kelâm, fıkıh, usulü fıkıh, mantık, Arap dili ve edebiyatı konularında çok sayıda eseri var. "**Şehu'l-Akâid**" adlı eseri **Osmanlı** döneminde medreselerde okutulan temel kitaplardandır.

37- **EBÛ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ**. **Mâtürîdî** ve **Hanefî** fikhına bağlı, tefsir ilminde uzun süre medreselerde temel ders kitabı olarak okutulan "**Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**" (**Nesefî** tefsiri) isimli meşhur eserin sahibi, çok etkili bir âlim.

38- **EBUL-MUÎN EN-NESEFÎ**. **Mâtürîdîlik** kelâm mektebini sistemleştirerek **ehlisünnet** çizgisinde günümüze ulaşmasını sağlayan önemli **Hanefî** ve **Mâtürîdî** kelâm ve fıkıh âlimi.

39- **NECMEDDİN EN-NESEFÎ**. **Hanefî** fakihi, muhaddis, müfessir ve kelâm âlimi.

40- **SADRÜŞŞERÎA ES-SÂNÎ**. **Hanefî** fakihi ve kelâm âlimi.

41- **ABDULLAH B. ABDURRAHMAN ED-DÂRİMÎ**. "**es-Sünen**" adlı eseriyle tanınan hadis, tefsir ve fıkıh âlimi.

42- **HAKÎM ES-SEMERKANDÎ**. İlk dönem **Semerkant**'lı **Mâtürîdî** âlimlerinden.

43- **MUHAMMED B. ALÎ EL-KAFFÂL**. **Taşkent**'li **Şâfiî** fıkıh âlimi.

44- **EBÛ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ**. **Hanefî** fıkıh, hadis ve tefsir âlimi.

45- **ZEMAŞERÎ**. **Hârizm** bölgesinden, **el-Keşşâf** adlı tefsirin müellifi, aynı zamanda Arap dili ve edebiyatına dair çalışmaları ile tanınan, dil ve belâgat (güzel konuşma) ilimlerinde zirve kabul edilen çok yönlü bir âlim ve ünlü müfessir.

46- **KÂDÎ BEYDÂVÎ**. Müfessir, kelâm âlimi ve **Şâfiî** fakihi.

47- **SERAHSÎ**. **Fehârisle** (içindekilerle) birlikte 31 cilt, "**el-Mebsûţ**" adlı eseriyle tanınan, **Karahanlılar** devrinde yaşamış **Hanefî** fıkıh âlimi. **Serahsî**'nin İslâm bilim dünyasındaki unvanı '**imamların güneşi**' anlamına gelen '**Şemsü'l-Eimme**'dir.

48- **BURHÂNEDDİN EL-BUHÂRÎ**. **Hanefî** fıkıh âlimi, müctehid.

49- **KÂDÎHAN**. **Fetâvâ**'sıyla tanınan **Hanefî** fakihi, **Fergana**'lı önemli bir İslâm hukukçusu.

50- **BURHÂNEDDİN EL-MERGİNÂNÎ.** **Mâverâünnehir** (Orta Asya) bölgesinde yetişmiş, Hanefî fıkıh geleneğinin en büyük otoritelerinden kabul edilen önemli bir İslâm hukukçusu, “**el-Hidâye**” adlı eseriyle tanınan Hanefî fıkıh âlimi.

51- **FERGÂNÎ.** 9. yüzyılda yaşamış Müslüman Türk matematikçi ve astronom.

52- **CEYHÂNÎ.** Horasan’lı, **Sâmânî** veziri ve meşhur İslâm coğrafyacısı.

53 -**NERŞAHÎ.** **Buhâra**’lı “**Târîhu Buḥârâ**” adlı eseriyle meşhur olan tarihçi.

54- **HALVÂNÎ.** Hanefî fıkıh âlimi

55- **EBÜ’L-USR EL-PEZDEVÎ.** Hanefî fakihî ve Hanefî fıkıh usulü müellifi.

56- **EBÜ’L-YÜSR PEZDEVÎ.** Mâtürîdî kelâmcısı ve Hanefî fakihî.

57- **NUREDDİN SÂBÛNÎ.** Mâtürîdî kelâmcısı.

58- **ALÎ ŞÎR NEVÂÎ.** Çağatay edebiyatının en büyük şairi, devlet adamı.

59- **HACI BEKTÂŞ-İ VELÎ.** Horasanlı bir İslâm âlimi, mutasavvıf ve filozof.

60- **ÖMER HAYYAM.** Selçuklu İmparatorluğu’nun ilk başkenti olan **Nişabur**’da yaşayan, celali takvimini düzenleyen ve üçüncü dereceden denklemler üzerine çalışan ünlü bir matematikçi, astronom, tarihçi, filozof ve şair.

61- **BURUNDUK-I BUHÂRÎ.** Timur Hanedanı döneminde, özellikle **Şehzade Baykara**’nın himayesinde yaşamış divan şairi.

62- **ÇAĞMÎNÎ.** **Hârizm**’li astronomi ve matematik bilgini, hekim.

63- **EBÛ BEKİR EL HÂRİZMÎ.** **Hârizm**’li Arap edip ve şairi; ünlü tarihçi **İbni Cerîr et-Taberî**’nin yeğeni.

64- **MUHAMMED BİN AHMED EL-HÂRİZMÎ.** 10. yüzyılda yaşayan ve ilimleri **fıkıh, kelâm, nahiv** (dilbilgisi), **tıp, felsefe, astronomi** ve **mûzik** gibi alanlara ayırarak detaylıca sınıflandıran “**İlimlerin Anahtarı**” anlamına gelen “**Mefâtîhu'l-Ulûm**” adlı ansiklopedik eserle tanınan önemli bir İslâm âlimi.

Daha niceleri sayılabilir.

Felsefe, tıp, matematik, astronomi, tarih, edebiyat, coğrafya alanındaki meşhur âlimlerden bazıları:

Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî, İbni Sînâ, Bîrûnî, Çağmînî, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Fergânî, Ceyhânî, Nerşahî, Ebû Bekir el-Hârizmî, Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, Ali Şîr Nevâî.

d) Türklerin İslâm’a hizmetleri:

Şüphesiz ki insanlar, genelde eşittir ve hiç kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir. Buna uygun olarak **Türklerin** hem devlet olarak ve hem de eğitimle- ilimle İslâm’a hizmetlerine işaret eden âyeti kerimeler vardır. Bunların en açık olanı şudur:

-“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah çok yakında öyle bir kavim/millet getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihat ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah’ın bir lütfüdür. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olanıdır ve hakkıyla bilendir.”²

e) Beş özellik:

Âyeti kerimede **Araplar, Türkler, Farslar** vs. geçmez, bir “**kavim**” diye geçer. Kur’an-ı Kerim’in üslûbu böyledir.

Bu kavmin vasıfları şöyle sıralanıyor:

1- **Allah (cc) onları sever, onlar da Allah (cc)’ı severler.**

2- **Müminlere karşı alçak gönüllü, şefkatli, merhametlidirler.** Onlara karşı kuvvete başvurmazlar; aksine şefkat ve merhametle muamele ederler.

3- **Zalim kâfirlere karşı güçlü, onurlu, vakarlıdır.** Zalim İslâm düşmanlarına karşı sert, dirençli ve tavizsizdirler; maddî menfaatlere kapılmayacak kadar yüksek şahsiyete sahiptirler.

4- **Allah yolunda cihat ederler.** Cihat, sadece savaş değildir. Din, devlet, vatan ve millet için yapılan faydalı işler, özellikle ülkenin geleceğini ilgilendiren eğitim de bir cihattır. En büyük cihat nefisle yapılan cihattır. Allah’ın (cc) rızasını kazanmak için hakkı ve adaleti gerçekleştirmeye gayret ederler.

Bu uğurda başlarına gelecek her türlü sıkıntıya katlanırlar; mal ve canlarını O'nun yolunda harcamaktan çekinmezler.

Bu bölgedeki en büyük cihat, nefisle olduğu kadar, eğitimle olmuştur. Çünkü her taraf medrese. En büyük ağırlığı ilme ve eğitime verdikleri belli.

5- Hak uğrunda cihat ederken hiçbir kimse-nin kınamasından korkmazlar. Varlığına ve birliğine inandıkları Allah (cc) yolunda yürürler, O'nun hükümleriyle hükmederler, karşıtlarının muhalefet, eleştiri, itiraz ve alaylarına aldırmazlar. Çünkü bunlar yaptıklarına karşılık olarak insanlardan ne bir ödül, ne de övgü beklerler; sadece hakkı gerçekleştirmek, batılı yok etmek, iyiliği ve güzelliği yaymak, kötülüğü ve çirkinliği önlemek, böylece Allah'ın (cc) rızasını kazanmak için çaba harcarlar.³

Bu kavmin Türk Milleti olduğu, tarihen sabit olduğu gibi tefsirlerde/kaynaklarda da böyle izah edilmektedir.⁴

Türkler, 9 asır İslam'ın bayraktarlığını yapmışlardır. Demek ki, Türklere böyle bir görev verilmiştir. Layık olurlarsa devam ederler; etmezlerse, yüce yaratan isterse başka bir kavimle devam ettirebilir. İnşaallah devam eder. Bu konuda yakın geçmişte iki yazı yazmıştım.⁵

f) Buhâra, en önemli eğitim merkezi:

Buhâra, **Özbekistan**'ın ortasında sayılır. Biz, ziyaretlere kuzeybatısında bulunan **Ürgenç** ve **Hive**'den başladık, **Ceyhun** nehrinin üzerinden (maalesef tek şerit) geçerek **Oğuz Kağan** mahallesine geldik.

Oğuz Kağan Mahallesi

1040 **Dandanakan** Savaşı'nın yapıldığı yer, ünlü **Türk** hükümdarı **Alparslan** ile **Harzemşahlar** Devleti'nin kurucusu ve onların atası sayılan **Anuş Tekin** bu bölgede doğmuş. **Buhâra**, **Semerkant** ve **Taşkent**'e, oradan **Kazakistan**'a, **Türkistan** şehrine geçtik.

Harzemşah (Hârizmi Şah) anıtı

Bilgi, ancak nesilden nesile aktarıldığı zaman değerini korur. Bu aktarımı, en sağlıklı şekilde gerçekleştirenler bilim adamlarıdır. **Ortaçağ**'da **Türkistan-Orta Asya**'da bu aktarımın en yoğun şekilde yaşandığı yer, **Buhâra**'dır. Günümüzde bazı üniversitelerde okumak bir ayrıcalık olduğu gibi, **Buhâra**'da eğitim görmek, oradaki müderrislerin derslerine katılmak, onlardan ilim öğrenmek, feyiz almak da, önemli bir ayrıcalıktır.

Buhâra'nın kendine mahsus özellikleri ve "**Buhara Kültürü**" ile yetişen âlimlerin çoğunun birden fazla ilim dalına olan vukufiyetleri dikkat çekmektedir. Bu, o dönemde yetişen birçok âlimin ortak özelliğidir ve pek çoğu da bu konuda dünyada otorite sayılabilecek düzeye ulaşmıştır. Bu durum, hem o dönem için ve hem de günümüz için hayranlık uyandıracak seviyededir.

Elbette ki en büyük muhaddis ve halk arasında kendi adıyla anılan en önemli hadis kitabını yazan; aktarılan hadislerin her birinin kimden, nereden, alındığına dair içeriğinde bilgileri bulunan; üzerine yüzlerce şerh, muhtasar ve kitap yazılan: "**el-Cami'us-sahih**" adlı eserin yazarı, hadis otoritesi **Buhârî** hazretlerinin buralı olması (sonra Semerkant'a gitmiş ve orada vefat etmiş, türbesi oradadır.), **Buhâra**'nın eğitim merkezi olmasında çok etkili olmuştur.

Ünlü filozof, mantıkçı, eczacı, fıkıh, fizik, metafizik, tıp âlimi İbni Sînâ ve diğerlerinin Buhâra'lı veya Buhâra'da eğitim görmüş kişiler olması, Buhâra'nın neden ilim merkezi olduğunun bir örneğidir.⁶

Bölgenin tamamı, özellikle Buhâra, ilim ve eğitim merkezi olduğu gibi, tasavvufun da merkezidir. Abdülhâlik Gucdüvânî, Emir Külâl, Muhammed Semmâsî, Bahâeddin Nakşibend, Ali Râmitenî, Muhammed Arif er-Rivegeri, Mahmud Encir Fağnevi, Nakşibendîliğin Buhâra dışına yayılmasını sağlayan Alâeddin Attar ve daha pek çok mutasavvıfın burada yetişmesi, Buhâra'nın bölgenin en önemli bir eğitim merkezi olmasını sağlamıştır. İstanbul'da ilk Nakşibendî tekkesini kuran Emîr Buhârî'yi, Bursa'lı olarak bilinse de aslen Buhâra'lı olan Yıldırım Bayezid'in damadı sûfî Emir Sultan'ı anmak gerekir. Bu âlimlerin ve erenlerin çoğu Buhâra'lı, ya da Buhâra'da eğitim görmüşlerdir. Her bireri ayrı bir yazı konusudur.

Buhâra, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır.

Buhâra'da sayısı 366'ya kadar varan medreselerde⁷ 19. yüz yıla kadar dinî ve dünyevî bütün ilimler okutulurdu. Fakat daha sonra sadece dinî ilimler okutulmaya başlandı.⁸

g) Hive, Semerkant, Taşkent ve Türkistan:

Tarihi eserleri, UNESCO tarafından Dünya Mirası olarak korunan ve Buhâra'dan sonra en çok tarihi medresenin bulunduğu Hive önemli bir şehir. Harzemşah sarayı, Kale, Cuma Camii, İslam Hoca Minaresi ve Camii, Nurullah Bey Sarayı, Taş Avlu; şair, filozof ve pehlivan, Pehlivan Mahmud türbesi muhteşem, ağaç direkleriyle süslü mescidler ve medreseler her yerde var.

Ağaç Direkleriyle Süslü Camiler

Tarihte (akran olmayan) üç büyük komutan, Büyük İskender, Cengiz Han ve Emîr Timur'un hâkimiyet kurmak istediği Semerkant da çok önemli.

Registan Meydanı-Parkı, karşısında çinileriyle süslü Uluğ Bey Medresesi, onun karşısında Şirdar Medresesi, ortada Tilla Kârî Medresesi ve Uluğ Bey Rasathanesi bulunan Semerkant'ta peygamberimizin amcasının oğlu ve ona fiziken çok benzeyen Kusem bin Abbas (ra)'in ve pek çok zâtın mezarı/türbesi var.

Kusem bin Abbas (ra), İslâm'ı yaymak için hicret etmiş, başarılı da olmuş ve orada şehit edilmiştir. İmamı Buhârî ve İmamı Mâturidî hazretleri ile büyük Türk hükümdarı Emir Timur ve Uluğ Bey'in türbeleri buradadır. Özellikle Kâbe'yi ve Mescidi Nebvî'yi hatırlatan İmamı Buhârî Mescidi ve türbesi muhteşem olmuş ve çok kalabalıktı. Tek kelimeyle hârika. Daha tam bitmemiş, alt katında cemaatle akşam namazını kılmak nasip oldu.

Semerkant da Buhâra gibi UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almaktadır.

Taşkent, parklar, alış-veriş merkezleri, tarihi yerler, mimarî yapılarıyla oldukça gelişmiş modern bir şehir görünümünde.

Kazakistan'ın Türkistan şehrinde ta peygamberimiz zamanında Hoca Ahmed Yesevî hazretlerini irşat etmek üzere görevlendirilen Arslan Baba (ra) türbesi var. Arslan Baba (ra), dört yüz yıl kadar sonra görevini ifa etmek üzere

Türkistan'a giderek 7 yaşında yetim kalan **Hoca Ahmed Yesevî** hazretlerini bulur; kendisine teslim edilen hurmayı, emanetleri (hırkayı) ona verir ve ona tasavvufu ve zikri öğretir; sonra da yakında vefat edeceğini ve kendisiyle ilgilenerek defnetmesini vasiyet eder. Öyle de olur. İşte daha doğmadan kendisini yetiştirmekle görevlendirilen bu sahabeden ilim ve irşat görevini alan **Hoca Ahmed Yesevî** hazretleri, yüz binden fazla talebe yetiştirir; İslâm'ı yaymak üzere 10 bin talebe ve müridini o bölgeye; 90 binini de **Azerbaycan, İran, Anadolu ve Balkanlara** gönderir. Bu bölgelere İslâmiyet böyle yayıldı. İşte bu büyük zatların türbeleri de **Türkistan**'da.

SONUÇ: Görülüyor ki, **Türkistan-Orta Asya** bölgesi, hem dinî ve hem de fen ve tabiat bilimlerinin merkezidir. En sahih hadis kitabı kabul edilen, 6 hadis kitabı denilen “**kütübi sitte**”den ilk 4'ünün yazarı bu bölgeden ve **Türk**'dür. Kur'an-ı Kerim ve sünnet/hadisi şeriflere dayanarak ehlisünnet itikadını sistemleştiren **İmam Mâturidî**, alanında otorite pek çok âlim bu bölgeden yetişmiştir. Zâhirî ve bâtinî ilimler, müspet ilimler buralarda zirveye ulaşmıştır. Bu bölge aynı zamanda tasavvufun da merkezidir. Hiçbir bölgede tasavvuf bu kadar yaygın değildir.

Bu sebeple son zamanlarda gündeme gelen “**Emevî-Abbâsî İslâm**’ı” gibi tekerlemeler, bizi hiç ilgilendirmez. Bizim yolumuz, peygamberimiz ve ashabının yolunu aynen takip eden ana yurdumuz **Türkistan Türklerinin ehlisünnet** yoludur.

Son asırda sinsice ve planlı olarak ortaya çıkan **Vehhâbîlik** ve (sözde) “**Kur'ancılık**” fırkasının da bizimle hiçbir ilgisi yoktur. **İngilizler** tarafından **Suudi Arabistan**'da kurdurulan **Vehhâbiliğin** en önemli özelliği, tasavvufa ve mezarlara düşman olmalarıdır. Yine **İngilizler** tarafından **Hindistan**'da kurdurulan sözde “**Kur'an'cılık**” da, “**Kur'an bize yeter, peygambere, sünnete, hadise ne gerek var.**” diyen bir anlayıştır. Çünkü **Türk**'ü başka şekilde gerçek **İslâm**'dan koparamayacaklarını biliyorlar.

Her ikisi de maalesef destekleniyor ve yayılıyor. Onun için **ateizmin** yanında **deizm** de artıyor. Bu da sözde Kur'ancılığın bir sonucudur. Hocaları böyle derse, olacağı buydu; ne yazık ki, o da oldu.

Bunun ne kadar tehlikeli olduğu açıktır. Çünkü **peygambersiz bir din yoktur** ve olamaz. Ol- saydı yüce yaratan peygamber göndermezdi. Yüce yaratan kendisi, “**peygambere iman ve itaat etmeyi, ona tabi olmayı, O ne getirdiyse ona sahip çıkmayı, neyi de yasakladıysa ondan kaçınmayı emrediyor.**” Çok sayıda âyeti kerime var. Peygamberi, sünnetini, hadisi şeriflerini çıkardığınız zaman, ortada din diye bir şey kalmaz. (Bu konuda daha önce 6 yazı yazmış- tım.)⁹

Bu tehlikelere düşmemenin yolu, ana yur- dumuzda atalarımızın yaşadığı ve yaşattığı ehlisünnet itikadına sımsıkı bağlı kalmaktan geçer.

Bu sebeple umreye gittiğimiz gibi, ana yurdu- muz ve burada bulunan büyük zatlara da ziya- ret etmeyi ihmal etmemeliyiz. Zaten eskiden hacca-ümreye giderken bazı önemli yerler ve zatlar ziyaret edilirdi.

Önemli bir notla bitirelim: Yazıları ne **Türkçe**, ne **İngilizce** ve ne de **Arapça**. Okunduğu gibi yazılmıyor. Bu sebeple bildiklerimizi ancak karine ile okuyabiliyoruz. Oysa **Türk Devletle- ri** arasında **alfabe birliğine** geçilmiş, bir an ev- vel bu yazıların **Türkçe'ye** çevrilmesi gerekir. Birbiriyle komşu olan bu Türk devletlerinin birleşmesi de en halis dileğimizdir.

1 Türkistan aynı zamanda **Kazakistan**'da bir şehirdir ve bölge öteden beri **Orta Asya** diye bilinmektedir. Sadece **Türkistan** denirse, yalnız o şehrin anlaşılma ihtimali oldu- ğu için ikisini beraber kullanıyoruz.

2 Mâide sûresi /5, âyet: 54.

3 Bkz. Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri, DİB, Ankara 2007, c: 2, s: 295-297.

4 Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul tarihsiz, c: 3, s: 1720. Bkz. Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 2, s: 406; Beydavî, Beydâvî tefsiri, Mısır 1954, c: 1, s: 154; Râzî, Mefâtihul-gayb, Beyrut 1981-1401, c:21, s: 165, 171; Efendi, Ebussuud, İrşâdu aklis-selim ilâ mezayel-Kur'an-ıl-kerim, Beyrut tarihsiz, c: 3, s: 51, 83; Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türk- çe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 2, s: 784-786. Ayrıca bkz. Kehf sûresi /18, âyet: 83-101. Vâinî Mehmed Efendi, Arâisü'l-Kur'an ve Nefâisü'l-Furkan, Bayezid umumi kütüphanesi, 67 numarada kayıtlı, c: 2, s: 250. Bkz. Danışmend, İsmail Hami, Türk Irkı Neden Müslüman oldu, Konya 1978, s: 174.

5 Bkz. Tekin, İlyas, Cumhuriyet, Demokrasi ve Güçlü Türkiye, Türkay Dergi, Aralık 2025, Ocak 2026, sayı: 100, 101.

6 Bkz.Tuncay, Rabia, Ortaçağ'da Buhara'da yetişen âlimler ve eserleri, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

7 Baymirza Hayit, Sovyetler Birliğindeki Türklüğün Ve İslam'ın Bazı Meseleleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1987, s. 81; Kishimjan Eshenkulova, "Modern Bilimlerin Türkistan'a Girişi (1800-1917)", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2007, s. 51; Abdürreşid İbrahim, Âlem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması, cilt 2, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 563.

8 B.Tümen Somuncuoğlu. "Türkistan'da Eğitim (1895-1917) ve Çarlık Rusya'sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı", Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarih Bilim Dalı, Ankara, 2006, s: 48-56; Özbekistan, İslâm Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 2007, c: 34, s: 113-117; İnci Yelda Şafakcı, XIX. yüzyılda buhara medreseleri, openaccess.marmara.edu.tr, s: 1051-1053.

9 Tekin, İlyas, Kur'ancılar, "Peygamberin Dindeki Yeri", Türkay Dergi, sayı: 76, 77, 78, 80, 81, 82.